

Соборність: ідея, явище і проблема

Висвітлено сутність і зміст поняття «соборність», окреслено ключові етапи утвердження соборності України та сучасні проблеми соборності в українському суспільстві.

Ключові слова: соборність, соборність України, єдність, об'єднаність, етапи утвердження соборності.

Ідея соборності, так само як ідея державності та ідея свободи, в українському суспільстві існувала ще за тих часів, коли наші предки не називали свою батьківщину Україною, а себе – українцями. У новітні часи, особливо на переломних етапах, у часи революційних змін громадська думка приділяла їй велику увагу. Ми можемо стверджувати, що ідея соборності поряд з ідеєю державності та боротьби за неї є невіддільною від української історичної долі, свідомості і навіть ментальності [9]. Але, на жаль, для України ідея соборності, на відміну від ідеї державності, ніколи не була реалізована повністю, вона втілювалася у дійсність лише частково або формально.

Явище соборності як втілена ідея на спіралі української історії виникало не раз – соборність «спалахувала», набуваха певної реальності, то знов «згасала», руйнувалася, на довгі роки втрачалася, перетворюючись в ідею та мету.

На сьогоднішній день сутність поняття «соборність», його зміст, ознаки, внутрішня структура залишаються з'ясованими далеко не повною мірою. Природа соборності до цього часу є предметом наукових дискусій і суперечок. Безумовно, «соборність» – поняття багатовимірне, а його смисл багатошаровий. Соборність одночасно виступає, з одного боку, як ідея, принцип, символ, а з іншого, – як явище, стан. Так, розглядаючи соборність лише як явище, можна виділити у ньому два рівні, дві складові – просторову (територіальну) та духовну, і, на наш погляд, саме духовна складова є визначальною. Соборність – це ще й духовний принцип, символ єднання між людьми. Й ідеал, до якого слід прагнути спільноті.

Серед інших наукових проблем, які розробляються вітчизняними дослідниками, соборність посідає одне з чільних місць. Відомий вітчизняний історик О.Реєнт підкреслює, що «дана проблематика вийшла за межі сухої академічної і набула виразних практичних обрисів, потребуючи уваги не лише істориків та політологів, а й правознавців, соціологів, демографів, економістів, культурологів тощо» [14,с.3].

Дослідження соборності як наукової проблеми, так само як і практична реалізація ідеї соборності, – справа не з розряду пересічних і простих. Вже на етапі визначення сфери наук, до якої вона належить, виникають питання, відмінні підходи і різні позиції. На наш погляд, ця проблема багатогранна, комплексна. Маючи своїми витоками богослов'я, соборність, як наукова проблема, сьогодні знаходиться на стику областей багатьох наук: філософії, політології, історії, географії, культурології, релігієзнавства, соціології, правознавства, психології, економіки, і її можливо вирішити лише спільними зусиллями науковців різних галузей.

Відомо, що вперше поняття соборності ввів у середині XIX ст. один із фундаторів слов'янофільства російський християнський філософ О.Хом'яков. Воно стосувалося російської селянської общини і виводилося з принципу соборності Церкви (православ'я): соборність повинна відбивати специфічний характер тієї єдності, якою є Церква. При цьому, за Хом'яковим, вона є даром Святого Духа, а головними ознаками соборності він називав свободу у Христі та істину. Соборність визначалася ним як «єдність у безлічі», як цілісність, внутрішня повнота, множинність, багатоманітність, зібрана силою любові у вільну та органічну єдність. Соборна єдність – «єдність вільна і органічна, живе начало якої є Божественна благодать взаємної любові» [цит. за: 20,с.3].

Якщо взяти це поняття в контексті соціальної філософії, то можна визначити соборність як вільну від антагонізму спільність людей, об'єднаних вірою в православні цінності, що гарантують цілісність особистості і соборність пізнання.

Слов'янофіли ввели термін «соборність» в історіософію в якості одного з наріжних понять змісту «російської ідеї», що характеризує російську своєрідність. Вони розуміли

соборність, перш за все, як церковну соборність, що, на їхній погляд, являла собою вільну єдність віруючих в справі спільногого розуміння ними православ'я і спільногого шукання шляху до спасіння. Вільна єдність православних віруючих має ґрунтуватися на безкорисливій любові до Христа як носія досконалої істини і праведності. Єдність у свободі на основі любові – ось сутність соборності як явища російського духу.

За визначенням російського мислителя протоієрея Сéргія Булгакова, соборність – це «душа Православ'я» [2,с.145]. Сучасний російський філолог І.Єсаулов підкреслює, що «соборність є свого роду ядром православного типу духовності, який і сформував багато рис російського національного характеру, визначив домінанту російської культури» [7,с.107]. Відома формула: «Православ'я. Самодержавство. Народність» виникла не на порожньому місці, а відбивала соборні цінності російського народу, що сягали своїм корінням ще часів Давньоруської держави.

У контексті вище викладеного слід відмітити одну важливу обставину. Стверджуючи, що соборність є ядром православного типу духовності, необхідно говорити не стільки про російський, скільки про руський народ. У дійсності українці ототожнюються з ним не меншою, а можливо й навіть більшою мірою, ніж росіяни. А звідси можна зробити висновок: православний тип духовності і його ядро – соборність – сформував багато рис українського національного характеру та визначив домінанту української культури. Але, найважливіше полягає в іншому – соборність не є явищем лише суто українським чи суто російським, чи то суто слов'янським. Існує погляд, що вона є загальною, органічною ознакою будь-якої нації, – неодмінною умовою її розвитку та процвітання [5,с.6].

Поняття «соборність» походить від поняття «собор», яке означає духовну спільність територіальної громади, яку об'єднує віра в Бога. Звідси висновок – соборність будь-якої держави повинна триматися на національній ідеї, спільноті інтересів усієї громади [8].

Одним з перших поняття «соборність» у політичному контексті України визначив М.Грушевський. У праці «Галичина і Україна» вчений трактує його як синонім поняття «національний іредентизм», тобто майбутнє «об'єднання, збирання розділених українських земель» [6,с.379.]. Поняття «соборність», як зазначає відомий український історик О.Лисенко, – ще у Київській Русі вживалося у значенні «цілісний», «об'єднаний», «неподільний» [12,с.31]. Політика князів «збирання земель», прагнення надати цьому процесу легітимного характеру зумовило видозміну наповнення змісту поняття: «соборність» розглядалася тепер як єдність територій, населених одним народом, їх належність до однієї держави [12,с.32].

У наш час розуміння соборності як об'єднання українських земель досить розповсюжене. Але було б спрощенням зводити зміст соборності лише до політичного контексту чи до територіальної спільноти. Територіальна соборність повинна помножуватися духовною, спільними інтересами, переживаннями, реакціями на потреби часу. У такому контексті вона становить складник національної ідеї, у зміст якої органічно вплетені національна солідарність, загальноукраїнський патріотизм, усвідомлення єдності народу. На думку українського науковця С. Возняка, поняття соборності можна окреслити як етнопсихологічний та соціокультурний феномен, змістом якого є природний потяг народу до єдності та зусилля щодо консолідації всіх верств суспільства для реалізації загальнонаціональних цілей [4,с.43;18,с.92].

Досліджені теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки другої половини XIX – початку ХХ століття, Ю.Левенець відзначив, що «релігійно-філософське поняття «соборність» на своєму шляху до його конституювання в концепцію соборності України ніколи не втрачало свого первісного християнського змісту» [11,с.417].

Сучасне розуміння поняття «соборність» значно відрізняється від того, що в нього свого часу вкладали слов'янофіли. Проте, «слов'янофільський слід» простежується у визначеннях «соборності», наявних у пізніх радянських енциклопедичних словниках. Там воно подається пов'язаним з ознаками християнської церкви. Так, у Великому енциклопедичному словнику (1991 р.) подано таке тлумачення цього поняття: «Соборність (кафоличність) (грец. Katholikos – всезагальний), один з основних ознак християнської церкви, фіксуючий її саморозуміння як всезагальної, універсальної («єдина, свята, соборна і апостольська церква» – Нікейсько–Константинопольський символ віри, 4 ст.). Розглядаючи соборність як специфічне надбання православної традиції (соборність

як сукупний розум «церковного народу» на відміну від релігійного індивідуалізму протестантизму і авторитаризму папи у римсько-католицькій церкві), О.Хом'яков витлумачував її як загальний принцип улаштування буття, що характеризує кількість, зібрану силою любові у «вільну й органічну єдність» (у соціальній філософії найбільше наближення до цього принципу вбачалося в селянській громаді). Поняття соборності було сприйнято російською релігійною філософією кін. 19–20 ст.» [1,с.372].

В енциклопедичному словнику «Релігієзнавство», виданому в Москві у 2006 р. [15], А.Забіяко визначає соборність як «категорію російської релігійної свідомості та російської релігійно-філософської думки, що виражає уяву про єдність усього православного народу під началом церкви... Російські релігійні мислителі були згодні в тому, що С. – властивість російського народу і російського православ’я, що виражає себе в здатності до подолання соціальних і культурних відмінностей на ґрунті релігійної та національної єдності. С.Л. Франк переніс поняття С. зі сфери богослов’я, метафізики і історії в область соціальної філософії: в трактуванні Франка С. осмислена як духовна єдність суспільства – інтегрована цілісність «багатьох індивідуальних свідомостей». Ідея С. в теперішній час є однією з найважливіших для російського православ’я. Її різні інтерпретації подібні тим, що С. органічно поєднує у собі національні й релігійні начала, протиставляючи духовну єдність під егідою церкви соціальним і політичним відмінностям людей» [15]. Як зазначалося вище, впадає в око те, що росіяни вважають соборність властивістю лише російського народу.

Українське сприйняття сутності соборності відмінне від російського, але теж не однозначне. Так, у статті «Соборність», розміщений у «Юридичній енциклопедії» [21] дослідник історії міжнаціональних відносин В. Панібудьласка розкриває лише політичну складову поняття, означаючи його як «консолідацію споріднених та суспільно-політичних рухів на певних об’єднавчих засадах. Рух за С., тобто об’єднання українських етнічних земель у незалежну державу, особливо посилився на поч. 20 ст. Великою історичною подією став Акт соборності УНР і ЗУНР 1919, проголошення якого відзначається щорічно 22 січня як офіційне свято – День соборності України. Важливим етапом у реалізації ідеї С. стало возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній українській державі 1939. Процес формування нових кордонів України завершився після Другої світ, війни 1939–45, коли до УРСР увійшли також споконвічні українські землі – Північна Буковина і Закарпаття. 1954 до складу України була передана Кримська область.

Ідея С. знайшла правового закріплення в Акті проголошення незалежності України 1991 і Конституції України 1996» [21].

У «Політологічному енциклопедичному словнику» [13] вміщено статтю В.Білоуса «Соборність України». Зазначимо, що розуміння сутності «соборності» цим автором відмінне від попереднього, воно дещо ширше і, на наш погляд, більш прийнятне. Під терміном «соборність України» автор пропонує розуміти «об’єднаність, цілісність, неподільність суспільства й держави в Україні. Термін «соборність» у загальному розумінні означає єднання людей на основі толерантності, свободи, демократії, віротерпимості й культури в широкому розумінні цього слова, тобто культури політичної, моральної, правової, релігійної, атеїстичної, міжнародних відносин, демократії тощо.

Соборність України має кілька вимірів: соборність її земель; державності; громадськості; правої, політичної і громадянської культури, духовності та ін. Про С. У. у вищезазначеному розумінні так чи інакше мріяли і писали Б.Хмельницький, Т.Шевченко, М.Драгоманов, І.Франко, В.Липинський, М.Грушевський, В.Винниченко, про неї пишуть і мріють сьогодні представники різних угруповань сучасної української інтелігенції» [13,с.612].

Розглянувши деякі наявні варіанти розуміння і визначені поняття «соборність» та його еволюцію, можемо зробити висновок, що соціальний аспект, трактування соборності як принципу соціального буття, як об’єднання території та певної консолідації суспільно-політичних сил, рухів, громад, з часом вийшов на перший план.

Безумовно, соборність країни і народу не можлива без національної ідеї.

Це чітко простежується упродовж усієї української історії. Витоки ідеї всеукраїнської єдності і соборності сягають сивої давнини і беруть свій початок з незабутніх часів Київської Русі, коли наші далекі предки спромоглися створити велику й могутню державу [5,с.33]. Давньоруська держава, особливо за часів Володимира Великого і Ярослава Мудрого, мала певні територіальні та духовні ознаки соборності. Проте, під

впливом міжусобних князівських війн та нашестя ворогів зі Сходу Русь занепала, а єдність руського народу була втрачена.

Прорив до національної держави було зроблено під час національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Оцінюючи сьогодні діяльність гетьмана Богдана Хмельницького, ми повинні пам'ятати і про його прагнення домогтися соборності українських земель. Хмельницький згуртував українців, давши їм національну ідею. На прaporах української визвольної армії було написано: «За Україну без холопа і пана!». Тобто наші праਪрапрадіди билися не лише за свою державу, а й за ріvnість, соціальну справедливість, за віру й предковічні українські звичаї [8]. Однак, як справедливо заключає О.Карпенко, «ідея, яка єднала українців під час визвольної війни, потонула в розкошах одних і біdnості інших, а також у зазdroщах, чватах, продажності. Від ефекту соборності не залишилося й сліду» [8].

Новий сплеск національної самосвідомості відбувся лише у XX ст. Понад два с половиною століття його готували українські просвітителі, світочі та генії, особливою була роль Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Завдяки їх зусиллям національна ідея не вмерла, вона розвивалася й набирала сили. І в революційну добу реалізувалася. Видатний діяч української народно-демократичної революції 1917–1920 рр. В.Винниченко писав: «Розбурхане національне чуття стало кристалізуватись і формуватись у виразні домагання. З усіх кінців України посыпались протести проти поділу єдиного народу, проти шматування національного тіла. Клич єдиної, неподільної України залунав по всій українській землі, єднав усіх, збивав до одного цілого навіть ті елементи, які до того часу були байдужими до національного відродження» [3, с.48–49].

Не зважаючи на декларативність і символічність документу, проголошеного 22 січня 1919 р. і відомого як Акт злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, він став важливою віхою в тисячолітній історії українського народу: вперше було офіційно заявлено про створення соборної України – «Великої України», «однієї незалежної Української Держави». Але заява не віdpовідала реаліям. Явище соборності, незважаючи на проголошений акт, так і не виникло.

Новий крок у реалізації ідеї соборності України, який стався у 1939–1940 рр., можна означити як парадоксальний. Приєднання західноукраїнських земель, Північної Буковини та Південної Бессарабії до Української РСР важко пов'язати з результатами боротьби за соборність України. Воно стало наслідком підписаного 23 серпня 1939 р. договору про ненапад між Німеччиною та СРСР, відомого як пакт Молотова – Ріббентропа (на нашу думку, хоча й під цим документом стоять підписи міністрів закордонних справ двох країн, фактично це була домовленість керівників держав, а тому його слід називати пактом Сталіна – Гітлера).

Як відомо, таємний додатковий протокол до цього договору стосувався питання про розмежування сфер інтересів Німеччини та СРСР у Східній Європі, і, фактично, передбачав ліквідацію ряду держав (Польщі, Литви, Латвії, Естонії), та задоволення терitorіальних інтересів країн-підписантів договору за рахунок третіх країн. Зрозуміло, що Сталін прагнув не соборної України. У день підписання радянсько-німецького пакту про ненапад, коли вирішувалася доля польської держави, Сталін дбав про військово-стратегічні інтереси СРСР, а не про майбутнє поневолених українців і білорусів [16]. Він домагався розширення території та збільшення могутності СРСР, поширення комуністичних ідей на захід, і тим самим – зміцнення своєї особистої влади та поширення її на нові території.

Підписанням пакту про ненапад Сталін розв'язав руки Гітлеру. І це стало одним з визначальних чинників нападу нацистської Німеччини на Польщу й початку Другої світової війни. 17 вересня 1939 р., коли Червона армія перейшла кордон Польщі, Радянський Союз фактично вступив у Другу світову війну. В цей день у ноті польському уряду СРСР представив вступ радянських військ на територію Польщі як гарантію безпеки українців та білорусів в умовах, коли Польська держава перестала існувати.

Риторика про необхідність визволення братів (українців і білорусів), про єдність України, була лише ширмою експансіоністських планів вищого керівництва СРСР. І хоча з погляду міжнародного права загарбання Радянським Союзом земель інших країн (так само як і Німеччиною) було нічим іншим як міжнародним злочином, воз'єднанню українських земель радили і східні, і західні українці. Відбувся певний тимчасовий сплеск національної гордості, проте цей акт «поглинання» навряд чи можна вважати справжнім актом державної соборності, передусім через те, що Україна на той час не

була повноцінно сувереною державою. Отже, явище соборності у вересні 1939 р. фактично не вібулося.

Та й із здобуттям Україною незалежності в 1991 р. та утворенням суверенної держави, яке супроводжувалося великим національним піднесенням, Україна не стала соборною в широкому розумінні. Виміряти соборність неможливо. Але можна говорити про ознаки наявності чи відсутності стану соборності. Висновок про те, що результат Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., коли за незалежну Україну проголосувало 90% населення країни, означав утвердження соборності, є сумнівним. І це підтвердили подальші суспільно–політичні події в Україні. Здобувши державність, українське суспільство, на жаль, не досягло соборності як духовного єднання. Різке соціальне розшарування, гострі економічні проблеми, регіональні відмінності, невірешина національних питань і проблем культури, загальний стан соціально–економічного розвитку країни є тому свідоцтвом. Отже, соборність залишається поки що недосяжною метою.

Разом з тим, не можна не погодитися з висновком, зробленим І.Гошуляком, про те, що у наш час «державотворча роль ідеї соборності не тільки не зменшується, а, навпаки, як свідчить сучасний досвід, ще більше зростає. Збереження територіальної цілісності нашої країни, зміцнення єдності її регіонів, розмаїтість і відмінність яких склалися внаслідок об'єктивних історичних обставин, і надалі залишається не тільки актуальним, але й невідкладним завданням. У зв'язку з цим консолідуоче, об'єднуюче значення соборності просто неоціниме» [5,с.465].

Підводячи висновки, на наш погляд, слід зазначити наступне.

Соборність – це категорія, якою можна оперувати, аналізуючи і духовну, і політичну сферу. Історично в Україні вона виникла не як реальний рух за об'єднання українських етнічних земель, а як символ духовної єдності, як відчуття, мрія, стан душі. Та навіть у такому сенсі це набувало політичного характеру, мало політичне значення. Соборність одночасно слід розглядати як ідею (ідеал, символ, принцип) і як її втілення – явище, що являє собою певний якісний стан громади, суспільства, країни.

Отже, соборність – це не лише територіальне поняття, а й, економічне, соціальне, політичне та культурне. Зважаючи на це, утвердження соборності потрібно осмислювати широко, враховуючи різні аспекти та підходи [10,с.15].

Шлях утвердження соборності для народу України виявився тернистим і складним, але лише в окремі періоди свого історичного розвитку українське суспільство наближалася до досягнення стану соборності. Навіть у наш час в умовах існування незалежної держави ми не можемо стверджувати, що соборність врешті–решт стала нашим надбанням: більшість етнічних українських земель об'єднані в межах однієї держави, проте духовного, культурного, політичного єднання народ України поки що не досяг.

Проблема утвердження соборності в Україні полягає не лише в протиріччі між єдністю географічною (в межах єдиної держави) та відсутністю єдності ментальної. Вона значно ширша – в неподоланності існуючого регіонально–культурного розколу, який пролягає, насамперед, у духовному вимірі: суспільній свідомості, мові, особливостях історичного розвитку і культури, історичній пам'яті різних частин українського суспільства. Тож шлях утвердження соборності потребує єдності країни, об'єднання зусиль усіх громадян України, незалежно від їх політичних уподобань задля вирішення важливих соціально–економічних завдань, проведення всебічних реформ. А соборність (і в цьому простежується діалектичний взаємозв'язок) є одним із головних чинників і надзвичайно важливою духовною умовою соціальної та національної єдності, створення розвинutoї демократичної, правової й соціальної держави та послідовного руху країни до процвітання.

Список використаних джерел

1. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1991. – Т.2. – 768 с.
2. Булгаков Сергий, протоієрей. Православие. Очерки учения Православной Церкви. – Париж, 1989.
3. Винниченко В. Відродження нації: в III ч. / В.Винниченко. – К.; Віденсь: Вид–во політичної літератури України, 1990. – Ч. II: Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). – 328 с.

4. Возняк С. Соборність як базова цінність українського народу: історико-філософський аспект / С.Возняк // Україна соборна: зб. наук. статей. – К., 2005. Вип. 2. – Ч. II: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – С.42–49.
5. Гошуляк І. Тернистий шлях до державності (від ідеї до Акту Злуки). – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2009. – 467 с.
6. Грушевський М. Галичина і Україна. – Т.1. – Львів, 2002.
7. Есаулов И.А. Христианское основание русской литературы: соборность // Литературная учеба. – 1998. – Кн. 1–3. Январь–июнь. – С.105–123.
8. Карпенко О. Явище соборності // Сільські вісті. – 2012. – 20 січня (№9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidan.org.ua/2012/01/yavysche-sobornosti/>
9. Кость С. Ідея соборності як методологічна засада західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. // Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія «Журналістика». – Вип. 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/vsnyk27/Statti27_Kost.htm
10. Лахижка М.І. Соборність України – завдання на всі часи // Соборність України: історія і сучасність. Збірник матеріалів обласної науково–практичної конференції 20 січня 2005 року. – Полтава: ПОППО, 2005. – С.7–15.
11. Левенець Ю. Теоретико–методологічні засади української суспільно–політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок ХХ століття) / Ю.А. Левенець; НАН України. Ін–т політ. і етнонац. досліджень. – К.: Стилос, 2001. – 584 с.
12. Лисенко О. Релігійний компонент соборності українських земель і спроби критичної ретроспективи / О.Лисенко // Україна соборна: зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2. – Ч. II: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – С.31–41.
13. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2–е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. (С.612).
14. Реєнт О.П. Соборність України як наукова проблема і виклик часу // Соборність України: історія і сучасність. Збірник матеріалів обласної науково–практичної конференції 20 січня 2005 року. – Полтава: ПОППО, 2005. – С.3–7.
15. Религиоведение: Энциклопедический словарь. – М.: Академический проект, 2006. – 1256 с.
16. Сеньків М., Думинець І. З історії боротьби за соборність українських земель 1917–1945 рр. – Дрогобич: Відродження, 1995. – 87 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruthenia.info/txt/vidrodzhenia/dumynetsi/index.html>
17. Сергійчук В.І. Українська соборність: відродження українства в 1917–1920 роках / В.І. Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 1999. – 416 с.
18. Федик Л.Б. Спільна національна ідентичність як передумова соборності українських земель // Науково–інформаційний вісник. – 2010. – №1. – С.91–96.
19. Хомяков и принцип соборности // Хоружий С.С. После перерыва пути русской философии. – Санкт–Петербург: «Алтейя», 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://synergia-isa.ru/lib/.../lib/.../Horuzhy_Posle_Pereryva_p1_01.doc
20. Хоружий С.С. Алексей Хомяков и его дело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://synergia-isa.ru/lib/download/lib/021_Horuzhy_Homyakov.doc
21. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Українська Енциклопедія», 2003. – Т.5: П–С. – 736 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyclop.com.ua/content/view/1335/58/1/8/>

Пилявець Р.І. Соборність: ідея, явленіе и проблема

Раскрыты сущность и содержание понятия «соборность», обозначены ключевые этапы утверждения соборности Украины и современные проблемы соборности в украинском обществе.

Ключевые слова: соборность, соборность України, єднство, об'єдиненность, этапы утверждения соборности.

Pylyavets, R. Sobornost: the idea, the phenomenon and the problem

The essence of the concept of «sobornost» («collegiality») are determined, outlines the key stages of the becoming of sobornost of Ukraine and today's problems sobornost in Ukrainian society.

Key words: sobornost (collegiality), sobornost of Ukraine, unity, united, stages of communalit.